

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL
SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2022	ss.	32-47
Gönderi Tarihi	16.05.2022	Cilt	4	DOI	10.51177/kayusosder.1117458
Kabul Tarihi	23.06.2022	Sayı	1		
Online Yayın Tarihi	30.06.2022	Ay	Haziran		

Mekkî b. Ebî Talib ve Ebû'l-Ferec İbnu'l-Cevzî'ye göre nesih problemi *^Δ

Mekki b. Ebî Talib and Ebû'l-Ferec Ibnu'l-Cevzî's view on nesh

Rıdvan SANUR¹

Öz

Bu makalede, Mekkî b. Ebi Talib'in (ö. 1045) *el-İzâh li Nâsihi'l-Kur'ân ve Mensûhihi* ve Ebû'l-Ferec İbnû'l-Cevzî'nin (ö. 1203) *Nâsihi'l-Kur'ân ve Mensûhihi* adlı eserlerini mukayese etmenin nesih problemini anlamamıza yardımcı olacağı kanaati hâsıl olmuştur. Birçok ilim merkezini gezen Mekkî'nin coğrafi farklılıklara rağmen nesih konusunda yaşadığı dönemin bakışının klasik anlayışa mutabık olduğu görülmüştür. Âyetler veya hadisler arasında ortaya çıkan uyuşmazlığın giderilme yöntemlerinden biri olan nesih, tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinin ortak konusudur. Bu konunun izahı yapılırken sadece bir ilmi esas olarak yapılan tanımlamaların ve araştırmaların eksik sonuçlar ortaya çıkaracağı görülmektedir. Bundan ötürü neshe bütüncül yaklaşılması gerekir. Kalam ilmine ait olan veya haber ifade eden konuların neshe dâhil edilmesi konuyu hedefinden uzaklaştırmaktadır. Neshe dâhil olan âyet ve hadislerin hadis usulü ve tahrir açısından değerlendirilmesinin bir nebze de olsa indiyorum ve iddiaları bertaraf edeceğini düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Nesih, Mensûh, Seyf Ayeti, Kiblenin Tahvili

Abstract

In this article, we evaluated that it would be appropriate to understand the problem of naskh by comparing Makki b. Ebi Talib named *al-İzâh li Nâsihi'l-Kur'an ve Mensuhîhi* and Ebû'l-Ferec İbnû'l-Cevzî's *Nâsihi'l-Kur'ân ve Mensuhîhi*. Despite the geographical differences, it has been seen that Makki, who visited many science centers, had a view of the period he lived in, in agreement with the classical understanding. Nâsih, which is one of the methods of resolving the conflict between verses or hadiths, is the common subject of tafsir, hadith and fiqh sciences. While explaining this subject, it is seen that the definitions and researches made on the basis of only one science will reveal incomplete results. Therefore, it is necessary to approach it holistically. The inclusion of the subjects that belong to the science of kalam or that express news in abrogation distracts the subject from its target. We think that the evaluation of the verses and hadiths included in the abrogation in terms of hadith method and interpretation will to some extent eliminate the comments and claims.

Keywords: Tafsir, Naskh, Nâsih, Sayf Verse, Changing the Qibla

^Δ Bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan ederim. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

*Bu çalışma, "Mekkî B. Ebi Talib ve Ebû'l-Ferec İbnu'l-Cevzî'ye Göre Nesih Problemi" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir. Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹Doktorant, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri, ridvansanur@gmail.com

1. Giriş

Bir medeniyetin inşa sürecinde önceki medeniyetten kalan hükümlerin bazısı kabul görürken bazısı da reddedilmektedir. Bu süreçte geçici bir süreliğine bazı hükümlerin uygulanıp istenen duruma gelen topluma başka bir hükmün istenmesi doğal kabul edilmektedir. İşte Kur'ân, câhiliyeden kalma bazı hükümleri kabul ederken bazısını da reddetmiştir. Toplumun istenen duruma ulaşması için bazı ara hükümler içeren Kur'ân, daha sonra da bu hükümleri neshin kapsamına almıştır.

Tefsir ilminin ana konularından olan nesih meselesi, önemine binaen bazen kendi başına bir ilim dalı olarak görülmüş bazen de müfessir ve fakihin bilmesi gereken özel bir konu olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca âyetler arasında meydana gelebilecek olan nesih tartışması sadece usulü ilgilendirmeyip sonuçları furu' fıkhi da alakadar ettiği düşünülmektedir. Kıblenin tahvili, içkinin yasaklanması, bayanların iddet durumu, vasiyetin hükmü, herhangi bir sağlık problemi olmayan kişilerin de oruç tutması yerine fidye verip-vermemesi vb. gibi nice furu' fıkhi konusunun nesihle olan ilgisi tartışma konusu olmuştur. Kısacası nesih problematiği, usul açısından tefsir ve fıkhi anabilim dallarının ortak konusu olmakla birlikte ortaya çıkardığı sonuçlar itibariyle furu' fıkhi bağlamaktadır.

Nesih meselesi her dönemde güncelliğini koruyan ender konulardan bir tanesidir. Klasik dönemde içtihadî farklılıklar nedeniyle mensûh olarak kabul edilen âyetlerin sayısında ittifak sağlanamamasına karşılık çağdaş dönemde ise neshin âyetler arası değil de şeriatler arasında olduğu görüşü hâkim olmuştur. Klasik dönem ve çağdaş dönem arasındaki bu görüş farklılığını akâid meselesine dönüştürmek konuyu hedefinden saptırmaktadır. Mütefekkirlerin farklı düşünmesini doğal kabul ederken indi sözleri fikir olarak kabul etmekten kaçınmak gerekir. Klasik dönemin nesih meselesine bakışı temelden inşa edilen bir dinin gereği olarak kabul görülmektedir. Çağdaş dönemde ise âyetler arası nesih Kur'ân'ın evrenselliğine aykırı bir durum olarak kabul edilmektedir. Ayrıca neshe medar olan ayetler, nüans farkları, farklı durum ve aşamalar için nâzil olan hükümler zaviyesinden değerlendirmesi gerektiği üzerinde durmaktadırlar.

Nesih meselesi sahabe döneminden itibaren birçok tartışmaya konu olmuştur. Mekki (ö. 1045) ve Ebû'l-Ferec'in (ö. 1203) neshi nasıl ele aldıkları bizi bu konuyu çalışmaya sevk etmiştir. Mekki, hayatı boyunca sürekli ilmi yolculuklar yapan ve gittiği her beldenin ilmi atmosferinden istifade eden bir kimsedir. Ebû'l-Ferec ise hac farızası ve sürgün edilmesi dışında neredeyse Bağdat dışına çıkmayan bir kimsedir. Ayrıca her iki âlim birer tefsir külliyatına sahiptir. Makalemizde klasik dönem âlimlerinden olan Mekki ve Ebû'l-Ferec'in neshe dair bakışlarını incelemeyi amaçlamaktayız.

2. Mekki b. Ebî Talib ve Ebû'l-Ferec Ibnu'l-Cevzi'nin hayatı

2.1. Mekki b. Ebi Talib'in hayatı, ilim hayatı ve eserleri

Mekki b. Ebî Talib'in tam adı Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Talib Hammuş Muhammed b. Muhtar el-Kaysî el-Kayravanî el-Kurtubî el-Mukrî'dir. Hicri 23 Şaban 355 yılında Tunus'un Kayravan şehrinde dünyaya gelmiştir. Kayravan'da 13 yaşına kadar ikamet eden Mekki, öğrencilerin ve âlimlerin varmak istediği bir ilim merkezinde yaşamaktaydı. İlim tahsil etmeye önce babası Ebû Talib Hammuş Muhammed b. Muhtar'dan ders alarak başlamıştır. Babasından Kur'ân ilimleri ve diğer ilimleri öğrendi. Babasından sonra Kayravan'da bulunan âlimlerden, daha küçük yaşlardayken ilim tahsil etmiştir. Mekki, Mısır, Mekke, Kudüs ve Endülüs'e ilim tahsili için yolculuklar yapmıştır. İncelediğimiz kaynaklarda Mekki'nin Mısır ve Mekke yolculuklarında meşhur âlimlerden ders aldığı aktarılmaktadır. Mekki'nin vefatı konusunda bütün eserler, Cumartesi günü, 2 Muharrem 437/20 Temmuz 1045 yılında 82 yaşındayken Kurtuba'da vefat ettiğini belirtmektedirler. Kalabalık bir topluluk cenazesinde hazır bulunan Mekki'nin Cenaze namazını oğlu Ebû Talib Muhammed kıldırması ve Pazar günü er-Rebas mezarlığına defnedilmiştir. (Hamevî, 1993, 5/2712-2713; Zehebî, 1985, 17/591; Zehebî, *Mârife*, 1997, s. 221; İbn Hallikan, 5/274; Kâtip Çelebî, 1/206; Bağdâdî, 2/470, 5/274; Altıkulaç, 2003, 28/575-576)

Mekki, akidede selef ve amelde Maliki mezhebi âlimlerinden olup, Ebû Talib Hammuş Muhammed b. Muhtar, Ebû Muhammed bin Ebû Zeyd, Ebû Hasan el-Kâbisi, Ebû Adiy Abdulaziz b.

Ali bin el-İmam, Ebû Tayyib Abdulmun'im b. Ubeydullah b. Ğalbun ve dönemin diğer meşhur alimlerinden ilim tahsil etmiştir. (İbn İmâd, 5/175; Altıkulaç, 28/575-576) Mekki'nin, Yahya b. İbrahim el-Beyâz (el-Beyân), Musa b. Süleyman el-Lahmî, Ebû Bekir Muhammed b. el-Mufarrec gibi kendisinden birçok öğrenci ilim tedrisatında bulunmuştur. Mekki'nin çoğu kıraat ilmine dair olmak üzere çeşitli ilim dallarında yüzün üzerinde eser telif etmiştir; eserlerinden birkaçını şöyle sıralamamız mümkündür: *Tefsiru Müşkili İ'râbi'l-Kur'an, el-İcâz fi Nâsihi'l-Kur'an'i ve Mensûhihi, el-İzâh fi Nâsihi'l-Kur'an'i ve Mensûhihi, el-Umde fi Ğaribi'l-Kur'an, el-Hidâyetü ila Bulûĝu'n-Nihâye fi Meâ'ni'l-Kur'an'i ve Tefsirihi ve Enva'i Ulumihi, Müşkili Ğaribi'l-Kur'an, Müşkili Meâ'ni'l-Kur'an* vd. eserleri kaleme almıştır.(İbn Hallikan, 5/274; Zehebî, 17/592; İbnu'l-Cezerî, 2/309; Kâtip Çelebî, 2/1920, 2041; Bağdâdî, 2/471; Abdulvahhâb, Hasan Hüseyinî, 1990, 1/131)

2.2.Ebû'l-Ferec İbnu'l-Cevzi'nin hayatı, ilim hayatı ve eserleri

Ebû'l-Ferec İbnu'l-Cevzi'nin asıl adı, Cemâluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. Ali bin Ubeydullah b. Abdullah b. Hammâd b. Ahmed b. Muhammed b. Cafer b. Abdullah b. el-Kureyşî et-Temimî el-Bekrî el-Cevzî el-Bağdâdî el-Hanbelî'dir. Hicri 511/Miladi 1117 yılında Bağdat'ın Bedreb Habib nahiyesinde doğmuştur. Ebû'l-Ferec, bakırcılık sanatıyla uğraşan tüccar bir ailenin ferdi olup, babası vefat ettiğinde kendisi için büyük bir miras kalmıştır. Ebû'l-Ferec babasından kalan miras sebebiyle çalışmaya muhtaç olmadan hayatını sürdürmüştür. Halife Nasır Lidinillah'ın, Şii olan ve Hanbelilere karşı iyi düşünceler beslemeyen İbnü'l-Kassâb'ı vezir tayin etmesi üzerine yaşlılık döneminde devlet ricaliyle ilişkileri bozulmuştur. İbnü'l-Kassâb tarafından Hz. Ebû Bekir'in soyundan gelen bir Nâsibi olduğu iddiasıyla Şii temayüller taşıyan halifeye şikâyet edilmesi üzerine medresenin vakfından zimmetine mal geçirmekle suçlanarak görevinden azledilmiştir. 590/1194 yılında Vasit'a sürgün edilen Ebû'l-Ferec, beş yıl süreyle oradaki bir evde tek başına ikamete mecbur tutuldu, bazı kitapları da yakılmıştır. 13 Ramazan 599/1203 tarihinde vefat etti ve Babü Harb Kabristanı'nda bulunan Ahmed b. Hanbel'in mezarının yanına defnedilmiştir. (Zehebî, 21/365-384; İbn Hallikan, 3/140, 142; İbnu'l-Cezerî, 1/375; Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'an ve Mensûhihi*, 2003, ss. 47-48; Yavuz, Y. Ş & Avcı, C. 22/543-549)

Zehebî, Ebû'l-Ferec'in tefsir, hitabet ve tarih alanında mümtaz bir kimse olduğunu; fıkihta orta seviyede olduğunu ve hadis metinlerine aşinalığı tam fakat hadisin sahihi ve sakimi hususunda eksik olduğunu aktarmaktadır. (Zehebî, 21/365-384) Ebû'l-Fazl b. Nâsır es-Selâmî, Ebû'l-Kâsım Hibetullah b. Husayn eş-Şeybanî, Mevhub b. Ahmed el-Cevâlikî, İbnu't-Taber Ebû'l-Kâsım Hibetullah b. Ahmed el-Harirî, İbnü'z-Zagûnî, Abdülvehhab el-Enmâtî, Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed el-Bârî' ve İbnu'l-Batti gibi ilim adamlarının da aralarında bulunduğu seksenden fazla âlimden ilim tahsil etmiştir. Talha b. Muzaffer es-Salebî, Yusuf Kendî, Sıbt İbnü'l-Cevzî, İbnü'd-Dübeyisî, Abdüllatif el-Harranî ve Muvaffakuddin İbn Kudame onun meşhur öğrencilerindedir. Çeşitli ilim dallarında yetmişin üzerinde eser telif eden Ebû'l-Ferec'in *Zâdü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir, Fünûnu'l-Efnân fi 'Uyûni 'Ulûmi'l-Kur'an, Nüzhetü'l-Ayûni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâ'ir ve Nevâsihu'l-Kur'an ve Mensûhu* adlı eserleri olmak üzere tefsir, fıkıh, hadis, akaid, tarih, ahlak, tasavvuf hakkında olmak üzere birçok eser kaleme alınmıştır. (Zehebî, 21/365-384; Yavuz, 22/543-549)

3. Mekki b. Ebî Talib ve Ebû'l-Ferec İbnu'l-Cevzi'nin neshe bakışı

3.1.Neshin kökeni ve istilahi anlamı

Nesh kelimesinin kökü “nakletmek, yazmak, izale etmek ve taşıyarak” anlamlarını ihtiva etmektedir. (İsfehânî, H. 1412, s. 801; İbn Manzûr, H. 1414, 3/63; Firuzabâdî, 2005, s. 261) Nitekim Kur'an'ın: “Onların yazısında Rableri için korku duyanlara bir hidâyet ve bir rahmet vardı” (el-A'râf, 7/154) âyetinde nakil ve yazmak ve “Çünkü biz yapmakta olduklarınızı yazıyorduk” (Câsiye, 45/29) âyetinde ise yazmak anlamında kullanılmıştır. Ayrıca kopyasını/nüşhasını çıkarmak ve çoğaltmak manasına gelen istinsah, ruhların başka bedende hayat bulması (reenkarnasyon) manasına gelen tenasüh, mirasta bir varisin kendisine kalan mirası alamadan ölmesi üzerine hissesinin kendi varislerine intikali anlamına gelen münâsaha ve kopyalamanın kendisinden yapıldığı asıl nüsha kavramları da n-s-h

Sanur, R. (2022). *Mekkî b. Ebî Talîb ve Ebû'l-Ferec Ibnu'l-Cevzî'ye göre nesih problemi*.

kelimesinin türevleridir. (Râzî H.1420, 3/636) Yazının nakledildiği ikinci nüshaya baktığımız zaman orjinal nüshayla arasında bir fark bulunmamaktadır. Çünkü iki nüsha birbirinin benzeridir. Nehhâs (ö. 338/950) da Kur'ân'da neshe konu olan âyetlerin istinsah manasından müştak olduğunu ifade etmektedir. Bu istinsah anlamından hareketle lafzı ve manası aynı olan iki âyetin birbirini neshetmesi neshin şer'i anlamıyla uyuşmamaktadır. (Nehhâs H.1408, 1/58) Mekkî, Nehhâs'ın istinsah anlamı verdiği nesh hususunda hataya ve vehme düştüğünü düşünmektedir. Çünkü iki âyetin lafzen ve manen aynı olup da birbirini neshetmesi düşünülemeyeceğini aktardıktan sonra Câsiye, 45/29 âyetinde geçen n-s-h lafzının nakletmek manasına da geldiğini kabul etmektedir. Ama bu âyetin nesih konusuyla bir alakasının olmadığını da söylemektedir. (Mekkî, *İzâh*, ss. 47-49)

Nesih kavramı lugatta, izale etmek, gidermek, ortadan kaldırmak, yok etmek, bir şeyi iptal edip başkasını onun yerine koymak ve geçersiz kılmak anlamlarına da gelmektedir. “*Ama Allah şeytanın vesvesesini izale eder. Sonra Allah âyetlerini sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir*” (el-Hacc, 22/52) âyetinde izale etmek ve “*Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz*” (el-Bakara, 2/106) âyetinde ise bir şeyi kaldırıp onun yerine başkasını ikame ederek yeni hükmü sabit kılmak anlamına gelmektedir. Ayrıca âyetin mefhumundan o hükümle amel edilmesini izale etmek veya o âyetin lafızlarının kulların kalbinden silinmesi anlaşılmaktadır. (İbn Manzûr, 3/63; Şerif Cürcânî, 1983, s. 240; Firuzabâdî, s. 261 İsfehânî, s. 801)

Son olarak da nesih; tebdil, tağyir, değiştirmek ve bir halden başka bir hale girmek anlamlarına da gelmektedir. (Cevherî, 2005, 1/261; İbn Manzûr, 3/63) Nitekim “*Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini gâyet iyi bilir- onlar Peygamber'e, "Sen ancak uyduruyorsun" derler. Hayır, onların çoğu bilmezler*” (en-Nahl, 16/101) âyetinde tebdil ve “*Hiçbir Peygamberlik yoktur ki devamında değişerek sonuçta saltanata dönüşmesin*” (İbn Hibbân, 1988, 16/60) hadisinde ise bir hâlden başka bir hâle girmeye veya durumunun değiştirilmesi anlamlarına gelmektedir. Mekkî ve Ebû'l-Ferec, nesih lafzının nakletmek, izale etmek ve tebdil anlamlarına geldiğini ve bu kavramın mutlak olarak kullanılması durumunda ise izale/ref' anlamında ittifak etmektedirler. (Mekkî, *İzâh*, ss. 47-54; Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'ân*, 2003, s. 127)

Nesih, nuzül açısından önce nazil olan âyetle amel edilirken daha sonra inen başka bir âyetle amel edilip ilk âyetin terk edilmesi veya önceden uygulanan bir emrin daha sonra inen bir emirle değiştirilmesidir. (İbn Manzûr, 3/63; Çetin, 32/579-581) Şâtıbî (ö. 790/1388) neshi “*şer'i bir hükmün daha sonra gelen şer'i bir delille iptal edilmesi*”, Cürcânî, (ö. 816/1413) “*sonradan gelen şer'i delilin kendisinden önceki muhalif şer'i delili iptal etmesi*” ve Cerrahoğlu ise “*bir nassın hükmünü daha sonra gelen bir nass ile kaldırmak; başka bir ifadeyle şer'i bir hükmü başka bir şer'i delil ile kaldırmak veya mukaddem tarihli bir nassın hükmünü muahhar tarihli bir nass ile değiştirmek yahut da mukaddes bir metnin ilgası*” diye tanımlamaktadırlar. Kısacası nesih, mükellef açısından tebdili ve Şari'nin ilmi açısından önceki hükmün müddetinin beyanını anlamı taşır. (Şâtıbî, 2004, s. 531; Şahin, 2016, ss. 150-151; Şerif Cürcânî, s. 240; Cerrahoğlu, 2016, s. 122)

Mekkî neshi, “*bir hükmün yerine başka hüküm konulmuş olup muayyen bir vakitte arada herhangi bir istisna harf olmadan hükmün izale edilip ilk hükümle amel etme zamanının sona ermesiyle ikinci hükümle amel edilmesi gerektiğinin beyanıdır*” diye tanımlarken, Ebû'l-Ferec Ibnu'l-Cevzî ise “*bir hükmün yerine başka teklifi hükmün konulmuş olmasıyla teklifi bir hükmün kaldırılması*” diye tanımlayarak kavramı şer'i açıdan açıklamaya çalışmaktadırlar. İlk gelen hüküm mensûh sonra gelen hüküm ise nâsih diye isimlendirilir. Kur'ân'ı peyderpey indiren Allah'ın neshle kullarına merhamet etmeyi ve yararlarını gözetmeyi murad etmektedir. Şâyet Kur'ân peyderpey indirilmek yerine tek seferde indirilmiş olsaydı nâsih ve mensûhtan bahsetmekte caiz olmayacaktır. Çünkü aynı vakitte inen nass için “*bunu yapın-bunu yapmayın*” demek tezat olacağı görülmektedir. (Mekkî, *İzâh*, ss. 59, 85; Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'ân*, s. 127)

3.2.Mekkî ve Ebû'l-Ferec'in neshi caiz görmeleri ve delilleri

Mekkî ve Ebû'l-Ferec nesih konusunda başat delillerden olan en-Nahl, 16/101 âyetini hükmün zail olup yerine başka bir âyetin konmasına cevaz veren nesih için açık bir nass olduğunu düşünürler.

Bu âyetin kapsamına âyetin âyeti neshetmesinin caiz olduğuna delalet eden açık bir nass olduğunu düşüncesiyle yaklaşım göstermektedirler. Mekkî'nin âyetin kapsamını "âyet hükmünün ref' edilip tilavetinin kalkması veya hüküm ve tilavetinin kaldırılıp ibadet hususunda daha uygun ve kolay bir âyetin gelmesi yahut amel hususunda aynı ama mükâfat açısından daha değerli bir benzerinin gelmesi." diye açıklamaktan sonra tercihe şayan olanında bu anlam olduğunu kabul ederken, nesih kelimesinin if'al babından kıraatinin olmasını da neshin varlığına delil göstermektedir. (Mekkî, *İzâh*, ss. 60-62; Mekkî, *Hidâye*, s. 385; Mekkî, *Keşfu an Vucûhi'l-Kiraâti's-Seb'ati*, ss. 257- 260) Ebû'l-Ferec ise âyette geçen neshten ya lafız ve hükmün kaldırılması ya bir âyetin başka bir âyetle değiştirilmesi ya da hükmün kaldırılmasıyla beraber lafzın kalması olarak anladığını ifade etmektedir. Ulemanın Kur'ân'da mensûhun bulunduğu dair icma' ettiğini söyleyen Ebû'l-Ferec, Kur'ân'da nâsih ve mensûhun bulunmadığını savunan kimselerin kabul görmemiş bir kesim olduğunu aktardıktan sonra bu kesimin nassa ve ümmetin icma'ına muhalif davrandığını söyler. (Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'ân*, s. 119; Ebû'l-Ferec, *Zâdu'l-Mesir*, 1/98, 2/584)

Mekkî, er-Ra'd, 13/39 âyeti hakkında Hz. İbn Abbas (ö. 68) vasıtasıyla neshe "Allah kitabında dilediği hükümleri, bedelli olsun ya da olmasın siler. Dilediği hükümleri de silmeden ve neshetmeden olduğu gibi bırakır." anlamını vermesinin yanı sıra Kur'ân âyetleri arasında neshin cevazına delalet ettiğini belirtmektedir. (Mekkî, *İzâh*, ss. 60-61) Ebû'l-Ferec ise er-Ra'd, 13/39 âyetinde geçen nesih kavramını tebdil ve tağyirle açıkladıktan sonra aklen caiz olan neshin cevazını teklifi hükme dayandırarak açıklamaktadır. Teklif ya mükellifin isteğine ya da mükellefin maslahatına dayanır. Şâr'in kullarını dilediği hükümle belli bir süreyle sorumlu tutup daha sonra da o hükmü ref' edip başka hükümle sorumlu tutması aklen uygundur. Neshin mükellefin maslahatı açısından belli bir süre için maslahat ifade ederken müddetin sona ermesiyle de maslahatın ortadan kalkması aklen uygundur. (Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'ân*, ss. 112, 121-125)

Bir âyetin neshe konu olabilmesi önceki Şeriatlere ait olmaması, Câhiliye döneminde yerleşik düzene ait olan yanlış uygulamaların iptal edilmesi, nâsih ve mensûhun haber ifade etmemesi, hükmün ebediyetine delalet eden bir lafzın olmaması, inanç ve ahlak prensipleri ile alakalı olmaması gerekir. (Mekkî, *İzâh*, ss. 65, 107, 124; Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'ân*, ss. 131-132) Neshin şartları ise şunlardır: Nâsih, mensûhtan lafız açısından veya tarih itibarıyla sonra gelmiş olmalıdır. Hüküm hakkında geçen iki hükmün birbirine muarız olması yani cem ve te'vil ile bağdaştırılamaz olmalıdır. Nâsih, mensûhtan senet itibarıyla daha kuvvetli olmalı veya aynı kuvvette olmalıdır. Bu şartların tamamı nâsih ve mensûh olan nassta mevcut olduğu takdirde neshten bahsedilebilir. Şâyet şartlardan herhangi biri eksik olursa neshten söz edilemez. (Mekkî, *İzâh*, ss. 66, 113; Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'ân*, ss. 135-137)

Neshe konu olan âyetlerin sayısında âlimler arasında ittifak sağlanamamıştır. Her âlim kendi içtihadı seviyesine göre bazı âyetleri nâsih bazılarını da mensûh saymıştır. Suyuti (ö. 911/1505) neshe uğrayan âyetlerin sayısını yirmiye kadar indirmiştir. Dihlevi (ö.1230/1815) de Suyuti'nin mensuh saydıklarını inceledikten sonra bunu beşe kadar düşürmüştür. Ebû'l-Ferec, Süddi (ö. 127/745) ve Hibetullah'ın (ö. 410/1019) da içerisinde bulunduğu nice tefsir yazarlarının nâsih-mensûh meselesiyle alakalı olmayan konuları dâhil ederek yanlışlığa düşmelerinden dolayı eleştirmektedir. (Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'ân*, ss. 104-107; Suyûtî, 1978, 2/23 Dihlevî, 1986, s. 93; Demirci, 2015, s. 234)

3.3.Nesih ve beda arasındaki ilişki

Önceden verilmiş olan bir hükmün sonradan farkına varılan yanlışlığından ötürü yerine başka hükmün verilmesi demek olan bedâ'nın nesih konusuyla ilişkilendirmek haşa Allah'ın önceden vermiş olduğu kararın yanlış olduğunu iddia etmekten başka bir şey değildir. Malum olduğu gibi birçok peygamber'e vahyedilen emirler arasında dahi farklılıklar bulunmaktadır. Hz. İbrahim, önce oğlu Hz. İsmail'i kurban etmesini daha sonra ise kurban kesmesi istendi. Hâlbuki Hz. İsmail'in kesilmesini de kurbanın kesilmesini de Allah emretti. (Geniş bilgi için bkz. Es-Saffât, 23/102-107) Bu iki emir de Allah'ın muradı ve emriydi. Allah'ın kelamı ihtilafsız bir şekilde birdir. Fakat ihtilaf Hz. İbrahim'in farklı iki zamanda farklı iki emirle muhatap olmasıdır. Emirlerin değişken olması Allah'ın ilminde bir değişiklik değil de hüküm için belirlenen müddetin sona ermesidir. (Cürcânî, ss. 43, 240; Mekkî, *İzâh*, s. 57; İlhan, 5/290-291)

Sanur, R. (2022). *Mekkî b. Ebî Talîb ve Ebû'l-Ferec Ibnu'l-Cevzi'ye göre nesih problemi.*

Nesih, aklen ve şer'an caiz olup, bedâ kavramıyla bir bağı bulunmamaktadır. Yahudiler, neshin aklen ve şer'an caiz olmaması veya aklen caiz ama Hz. Musa'ya "benden sonra şeriatım neshe uğramaz" sözünü isnad etmeleri sebebiyle (Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'an*, s. 109) neshin şer'an vâki olamayacağını veyahut neshin aklen ve şer'an caiz olduğunu düşünürken aynı zamanda Hz. İsa'nın ve Hz. Muhammed'in nübüvveti hususunda ihtilafa düşmeyi bedâ kavramıyla ilişkilendirmişlerdir. Ebediyet ifade etmeyen hükmün değişmesi bedâ'yı hatırlatsa da Allah önce hükmün ebediliğine hükmedip daha sonra onu tebdil etmiş değildir. (Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'an*, ss. 109-111, 116-117)

3.4.Seyf âyeti

Müfessirler tarafından, müşriklerle savaşılmasını, onların bulunduğu yerde öldürülmesini vb. hususları emreden et-Tevbe, 9/5 âyetine Seyf âyeti veya diğer adı olan Kîtâl âyeti denilmiştir. Bu âyetin umum ifade ettiğini savunanlara göre önceden müşriklere hoşgörü göstermeyi ve onlara fırsat vermeyi ifade eden tüm âyetler mensûh olmuştur. Nesih hususunda mütesahil davranan bazı âlimlerin seyf âyetine dayanarak neredeyse yüz yirmi dört âyeti mensûh kabul ettiği olmuştur. (Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'an*, s. 465) Et-Tevbe, 9/5 âyetinin husus ifade ettiğini savunanlar ise bu âyetin antlaşmayı bozan müşrikler için olduğunu söyleyip nesih meselesine dâhil olmaması gerektiğini söylemektedirler. Bu âyetin umum manasına alınması durumunda Allah'ın muradına aykırı davranılmış olup dinde aşırılığa kaçılmış olacaktır. (Erbaş, 2012, s. 241) Mekkî, seyf âyetin baş tarafı için neshin olmayacağını söyler. Bu âyet için birbirinden farklı bir şekilde bahsetmektedir. Allah'ın kâfirler hakkında durum tespiti yaptığını söyler. Şâyet küfürde devam ederlerse öldürüleceklerini belirtir. Ancak iman edip şirki terk ederlerse öldürülmeyeceklerini ifade eder. (Mekkî, *İzâh*, s. 311)

Allah'ın nübüvvet vazifesi ile Hz. Peygamber'i görevlendirdiği Mekke döneminde Müslümanlar sayıca az ve kuvvet açısından da zayıftılar. Bu dönemde Allah, Müslümanlara müşriklerden yüz çevirmeyi, onların verdikleri eziyetlere sabretmeyi, onlara hoşgörü ile yaklaşmayı ve onları bağışlamayı emretmiştir. Bu durum, müşriklere verilen müddetin sona ermesi, Müslümanlar hakkındaki hüküm ve hikmet tamamlanuncaya dek sürmüştür. Müslümanlar bu vaziyeti Medine'ye hicret edince sayıca çoğaldılar ve kuvvetleri arttı. Medine'de ise Allah, müşriklerle savaşma ve mücadele etme ile ilgili el-Bakara, 2/193, 216; el-Enfâl, 8/39; et-Tevbe, 9/29, 36, 73 ve et-Tahrîm, 66/9 ayetlerini inzâl etti. Allah, müşriklerin saldırılarının karşılıksız kalmayacağını, gerekirse savaşın dahi ele alınabileceğini bildirmiştir. Savaşı emreden ve bunun bazen bir zorunluluk olduğunu ifade eden bu âyetler, Mekke döneminde emredilen hoşgörü, affetme ve müşriklerin eziyetlerine sabretmeyi ifade eden âyetleri neshetmiştir. Mekkî'ye göre seyf âyeti ve onunla aynı anlamı ifade eden âyetler el-Bakara, 2/103, 190, 191, 217, 250; en-Nisa, 4/63, 81, 90; el-Maide, 5/2, 99; el-Enam, 6/66, 70, 107; el-Arâf, 7/180, 199; el-Enfâl, 8/61; Yûnus, 10/41; el-Hicr, 15/85; el-Furkan, 25/63; ez-Zümer, 39/53; ez-Zuhruf, 43/89; Kâf, 50/45; ez-Zâriyât, 51/54; en-Necm, 53/29 ve el-Müzzemmil, 73/10 âyetlerinin mensûh olduğunu belirtmiştir. Kısacası Mekkî'ye göre seyf âyeti ve onunla aynı anlamı ifade eden âyetler tarafından yirmi beş âyeti mensûh kabul etmiştir. (Mekkî, *İzâh*, ss. 118-121; Mekkî, *Hidâye*, ss. 2927-2932)

Ebû'l-Ferec, bazı nakilci müfessirlerin seyf âyetinden hareketle yüz yirmi dört âyeti neshettiğini ve âyetin son kısmının âyetin baş tarafını nesih ettiğini savunanları seyf âyetini iyi anlamamalarına bağlamaktadır. Her ne kadar bu konuda müfessirleri eleştirse de kendisine göre seyf âyetiyle, El-Bakara, 2/217; en-Nisa, 4/63, 81, 90, 91; el-Maide, 5/2; el-Enam, 6/68, 106; el-Hicr, 15/85, 94; es-Secde, 32/30; ez-Zuhruf, 43/89; Kâf, 50/45 ve el-Mümtehine, 60/11 âyetlerinin mensûh olduğunu kabul etmektedir. Ebû'l-Ferec seyf âyetini temel alınarak yüz yirmi dört âyetin neshedilmesini eleştirmesine rağmen kendisine göre de seyf âyetiyle on dört âyet mensûhtur. (Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'an*, s. 465)

Seyf âyetinin hangisi veya hangileri olduğu konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Bu âyetle mensuh olan âyetlerin ne kadar olduğu ise ayrı bir karmaşayı barındırmaktadır. Düşmanlık eden ve Müslümanlara zarar veren müşriklere saldırmayı ifade eden âyetleri sulha uyan ve cizyesini veren kimseleri kapsamamaktadır. Şayet her müşriği kapsayacak olsaydı fethedilen Suriye, Irak, Doğu Anadolu, Mısır gibi hem Hristiyanların hem de müşriklerin yoğun yaşadığı bölgedeki insanlar nereye gitti. Otunun dahi koparılmasının haram olduğu Haremî Şerife müşriklerin girişi yasaklanmıştır. Seyf âyetinin kapsamı da bize göre hem Harem bölgesine girecek müşrikleri hem de bu bölgenin dışında

Müslümanlara açıkça düşmanlık yapan kimseleri kapsamaktadır. Hz. Peygamber hem Hudeybiye’de hem de Tebuk dönüşünde müşrik olan birçok kabileyle antlaşma yapmıştır.

3.5.Eşi vefat eden kadının iddet durumu

Câhiliye döneminde kadın, vefat eden eşinin evinde bir yıl boyunca kalır ve nafakası eşinin mirasından karşılanırdı. Vahyin nüzulünden sonra da bu durumun devam etmesiyle beraber el-Bakara, 2/240 âyetiyle de bu adet onaylanmıştır. Fakat el-Bakara, 2/234 âyetinin nâzil olmasıyla kadının vefat eden eşinin evinde bir yıl kalma zorunluluğu kaldırılıp dört ay on günle sınırlandırılmıştır. Ebû'l-Ferec, *Zâdu'l-Mesir* adlı eserinde el-Bakara, 2/240 âyetinden hareketle kadının iddet süresinin bir yıl olarak vacip olduğunu söyler. El-Bakara, 2/234 âyet ise bir yıllık iddet süresini dört ay on güne düşürmekle neshetmiş. (Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'ân*, ss. 293-296; Ebû'l-Ferec, *Zâdu'l-Mesir*, 1/208-210, 217-218)

Eşi vefat eden kadının iddetinin ne kadar olması gerektiği konusu tartışma konusu olmuştur. İslam’ın ilk döneminde nâzil olan el-Bakara, 2/240 âyetinde Allah şöyle buyurmaktadır: “*İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler.*” Bu âyet, eşi vefat eden kadına vasiyet yolu ile bir yıllık nafakanın eşinin malından verilmesini vacip kılmakta, eşinin evinden bir yıl çıkmaması ve evlenmemesi gerektiği anlaşılmaktadır. El-Bakara, 2/234 âyetinde ise Allah şöyle buyurmaktadır: “*İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler. Sürelerini bitirince artık kendileri için meşru olanı yapmalarında size bir günah yoktur.*” Cumhura göre bu âyet aynı surenin 240. âyetini de neshetmiştir. El-Bakara, 2/234 âyeti nâsih ve el-Bakara, 2/240 âyeti ise mensûh sayılmaktadır. Mekkî ve Ebû'l-Ferec de cumhurun görüşüne katılmışlardır. (Taberî, H. 1405, 5/252; Nesefî, 2012, 1/201; Mekkî, *İzâh*, s. 182; Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'ân*, ss. 293-296)

Bu iki âyetin Mushaf tertibi nesih konusunda farklılık arz etmektedir. Nesih hususunda asıl olan, mensûhun önce nâsihin ise sonra gelmesidir. Kur’ân’ın tertibinde nâsih olan el-Bakara, 2/234 âyeti önce gelmesine karşın mensûh olan el-Bakara, 2/240 âyeti ise sonra gelmektedir. Mushaf tertibinde 234. âyetin önce, 240. âyetin ise sonra geldiği doğrudur, burada bir hata yok. Sorun, önce gelen 234. âyetinin mensuh olması gerekirken, sonra gelen 240. âyetinin mensuh olmasıdır. Oysa önce gelen sonrakini nesh edemez, aksi takdirde sonra gelen âyetin gelmesine gerek kalmazdı. Bu durum Kur’ân’ın nüzulünden kaynaklanmaktadır. Nâsih ve mensûhun aynı surede olması garipsenebilir. Şâyet nâsih ve mensûh olan âyetler farklı surelerde olsalar ve tertip açısından nâsih, mensûhun önünde olsa da nesih inkâr edilemez. Neshe konu olanların çoğunluğu da bu şekildedir. Çünkü sureler nüzul tertibine göre sıralanmış değildir. Mekke’de nâzil olan bir surenin kendisinden sonra nâzil olan Medenî sureden sonra geldiği görülebilir. Burada tertip açısından önce gelen el-Bakara, 2/234 âyeti daha sonra gelen el-Bakara, 2/240 âyetini neshetmiştir. Görünen o ki tertip açısından önce gelen kendisinden sonra geleni neshetti. Mekkî, bu durumu garip bulmasına rağmen, 2/234 ile 2/240 âyetleri arasında neshin olduğu kabul etmektedir. “el-Bakara, 2/234 âyeti nâsih olmayıp sadece kendisinden sonra inen âyetin kapsamını noksanlaştırmıştır” sorusuna şöyle cevap verilebilir; Eğer bu âyet sadece kapsamı azaltıyor ise el-Enfal, 8/65 âyetinin de bu şekilde yorumlanması gerekir. Cumhurun vurguladığı gibi el-Bakara, 2/240 âyetinin mensûh olması daha doğrudur. Çünkü burada ayrı olarak nâzil olan bir hüküm vardır. Hükümün izale olması ile yerine başka bir hüküm vaz’ edilmiştir. (Mekkî, *İzâh*, ss. 183, 184; Mekkî, *Hidâye*, ss. 787-788, 806)

Peyder pey nâzil olan Kur’ân’ın tertibi hem sure hem de âyetler arasında sıralama değişebilmektedir. Mensûh olan âyetin tertipte sonra gelmesi nuzülden kaynaklanan bir durumdur. Eşi vefat eden kadının iddeti önce Câhiliye dönemi kuralına uygun bir şekilde devam ettirilmiştir. Daha sonrasında ise tağyir ve tebdili ifade eden nâsih âyetle de mensûhun müddeti sona ermiştir.

3.6.Kıblenin tahvili

Kıblenin Kudüs’ten Kâbe’ye çevrilmesine kıblenin tahvili denir. El-Bakara, 2/115, 143, 145, 148 ve 150 âyetleri kıbleden bahsetmektedir. Müslümanlar, Medine döneminde toplam on altı ay boyunca kible olarak Mescidi Aksa’ya yöneldiler. Hz. Peygamber’in ve ashabının Kâbe’ye yönelme istekleri içlerinde bir ukde olarak vardı. Medine’ye hicret gerçekleşip el-Bakara, 2/144 âyetinin nâzil

Sanur, R. (2022). *Mekkî b. Ebî Talîb ve Ebû'l-Ferec Ibnu'l-Cevzî'ye göre nesih problemi.*

olması ile Hz. Peygamber ve ashabının iştîyak duydukları Kâbe'ye doğru yönelme emri geldi. (İbn Kesîr, 1986, 3/252-254; Özel, 25/364-370)

Allah kibleden bahseden el-Bakara, 2/144 âyetinde şöyle buyurmaktadır:

“(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir.”

Bu âyet müfessirlerin çoğunluğuna göre nâsîh olan âyetlerin ilkidir. Bu âyetin ilk olması, Mekkî âyetler arasında neshin olmamasını akla getirmektedir. Ancak Mekkî, akla gelen bu soruya Medine'de nâsîh olan ilk âyet olduğu cevabını vererek açıklar. Bu âyet, Beytu'l-Makdise doğru olan kibleyi Kâbe'ye çevirmeyi emreder. Ayrıca “Müslümanlar Mescidi Aksa'ya Allah'ın emriyle mi yöneldi?” sorusu başta olmak üzere bu konu hakkında yapılan rivâyetleri esas alarak cevaplamaya çalışacağız. (Mekkî, *İzâh*, ss. 126-132; Mekkî, *Hidâye*, ss. 488, 488-499)

Hz. Peygamber Allah'tan aldığı emirle Mescidi Aksa'ya yönelmiştir. Yoksa Hz. Peygamber'in kendi tercihiyle olsaydı emri beklemeden Kâbe'ye yönelirdi. El-Bakara, 2/143 âyetinde Allah: “Her ne kadar Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resul'e tabi olanlarla, gerisin geriye dönecekleri ayırt edelim diye kible yaptık” buyurması kiblenin Mescidi Aksa olmasını kendisinin emrettiği anlaşılmaktadır. Bu âyette bahse konu olan kible ile Mescidi Aksâ kastedilmektedir. Müslümanlar da ilahi emir sonucu Mescid-i Aksa'ya yöneldiler. Mekkî de bu âyette geçen kible ile kastedilenin Kâbe olmayıp Mescidi Aksâ olduğunu kabul etmektedir. (Mekkî, *Hidâye*, s. 488) Müslümanlar, Medine'ye hicret edince Hz. Peygamber'e “Nereye yönelelim?” diye soru sorunca “Doğu da Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın veçhi işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.” El-Bakara, 2/115 âyeti nâzil oldu. Bu âyetin akabinde Müslümanlar, on altı ay Kudüs'e doğru namaz kıldılar. Yahudiler, Hz. Peygamber ve ashabı hakkında şöyle konuştu: “Muhammed ve ashabı daha kiblelerini bilmiyorlar. Bizim kiblemize yöneliyorlar.” (İbn Kesîr, 3/253) Bu söz Müslümanlara çok ağır geldi. Bunun üzerine el-Bakara, 2/144 âyeti nâzil olunca Allah kibleyi Mescidi Aksa'dan Kâbe'ye çevirdi. Mekkî, ashab tarafından “Nereye yönelelim?” sorusunu ve Yahudilerin ağır sözlerini delil getirerek, kible olarak Mescidi Aksa'ya yönelmenin Allah'ın emri ile olduğunu belirtmektedir. Bu durumda Mekkî'ye göre, bu durum metlûv vahyin ğayri metlûv vahyi nesihî kabilinden olmaktadır. Mescidi Aksa'ya yöneliş Allah'ın emriyle olmuş ve kiblenin tahvili de el-Bakara, 2/144 âyetinin nüzulü ile gerçekleşmiştir. (İbn Kesîr, 3/252-254; Mekkî, *İzâh*, ss. 126-132)

Kibleden bahseden el-Bakara, 2/115 âyetiyle Müslümanların ne Mescidi Aksâ'ya ne de başka bir tarafa yönelmesi istenmemektedir. Doğrusu âyet, her iki tarafa yönelmenin de eşit olduğuna delâlet etmektedir. Şayet Allah, Hz. Peygamber'e Mescidi Aksa'ya doğru namaz kılmasını emredip, Müslümanlar da on altı ay boyunca Mescidi Aksa'ya doğru namaz kıldıysa ve el-Bakara, 2/144 âyetinin nâzil olması ile kible Mescidi Aksa'dan Kâbe'ye döndürülmüş ise bu hem Hz. Peygamber'in kible olarak Mescidi Aksa'ya yönelmesinin Allah'ın emri ile olduğuna hem de âyetin âyeti neshî kabilinden olur. Mescidi Aksa'ya yönelmenin Allah'ın emriyle olmayıp, Hz. Peygamber'in Mescidi Aksa'ya yönelmesinin sebebinin Yahudiler ile Müslümanlar arasında ülfet sağlanması amacıyla olduğu iddia edenler olmuştur. (Ebû'l-Ferec, *Zâdu'l-Mesir*, 1/120-121) Bu durumda Hz. Peygamber'in tercihi ile Mescidi Aksâ'ya yönelmenin sünnet vasıtasıyla emredildiğini göstermektedir. Buna göre ise Mescidi Aksâ'ya yönelme, Hz. Peygamber'in kendisinin verdiği bir hüküm olup, ayetin nâsîh ve hadisinde mensûh olması kabilinden olmuş olur. Ebû'l-Ferec, el-Bakara, 2/115 âyetinin neshle bir bağlantısının olmadığını söylemesinden sonra el-Bakara, 2/144 âyetinin de nâsîh olduğunu düşünmektedir. Mescidi Aksâ'ya yönelmenin Hz. Peygamber'in tercihiyle olmasından ötürü âyetin hadisi neshettiğini kabul etmektedir. (Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'ân*, ss. 195-209; Ebû'l-Ferec, *Zâdu'l-Mesir*, 1/104)

Mescidi Aksâ'nın kible olmasını ilahi emirle kabul eden Mekkî, Bakara, 2/144 âyetinin ilahi emri neshettiğini söylemesine karşın Ebû'l-Ferec ise âyetin hadisi neshini kabul etmektedir. Kibleden

bahseden âyetlerde Hz. Peygamber'in Kâbe'ye yönelme arzusuna karşılık ilahi hitapla Mescidi Aksâ'ya yönelmesi âyet olmayan vahyi gayrı metlûvle sorumlu tutulduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in Kudüs'e Yahudilerle ünsiyet sağlamak hikmetlerden birisi olsa da asıl sebep ilahi emrin bağlayıcılığıdır.

3.7. Vasiyetin hükmü

İslam'ın ilk dönemlerinde vasiyet mirasçı olan kimselere de yapılırdı. Bu durum miras ayetinden önce nâzil olan el-Bakara, 2/180 âyetiyle de desteklendi. Vasiyet âyeti olarak bilinen el-Bakara, 2/180 âyeti neshe konu olan âyetlerden sayılmıştır. (Mekkî, *İzâh*, s. 141; Mekkî, *Hidâye*, ss. 575-578; Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'ân*, ss. 219-229; Ebû'l-Ferec, *Zâdu'l-Mesir*, 1/139) Vasiyet âyetinde Allah şöyle buyurmaktadır: “Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı.” Âlimler arasında bu âyetin mensûh olmasına dair dile getirilen görüşler meşhurdur. Bu âyette neshin olduğuna dair görüş serdeden âlimler, nâsihin âyet mi yoksa hadis mi olduğu hususunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Âlimlerden bazıları bu âyet için mütevâtir derecesine vardığına kanaat edilen “Şüphesiz Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Mirastan pay alan kimseye vasiyet yoktur/yapılamaz” (Buhârî, Vasiyyet, 6; Ebû Dâvûd, Vasiyyet, 6; Tirmizî, Vasiyyet, 5) hadisi nâsih olarak kabul ederler. Sünnetin Kur'ân'ı neshedebildiğini savunan âlimlere göre bu hadisle el-Bakara, 2/180 âyetini neshettiğini düşünmektedirler. Âlimlerden bir kısmı da sünnetin Kur'ân'ı neshetmeyip bilakis vasiyet âyetinin miras âyeti olarak meşhur olan en-Nisa, 4/11 âyeti ile mensûh olduğunu kabul etmişlerdir. Daha sonra nâzil olan en-Nisa, 4/11 âyeti el-Bakara, 2/180 âyetini neshetmiştir. Bu durumda nesih, âyetler arasında vaki olmuş olur. Bu âyetle vasiyet âyetinin mensûh olduğunu savunanların vasiyet hadisinin ahad haber kabilinden olup mütevatir olan Kur'ân'ı neshedemeyeceğini kabul etmektedirler. Beyzâvi (ö. 685/1286) de hadisin ümmet tarafından hüsnü kabul görülmesinin mütevatir olması için yeterli olmayacağını ifade etmektedir. (Mekkî, *İzâh*, s. 141; Nesefî, 1/106; Beyzâvî, 1418, 1/123) Mekkî vasiyet âyetinin, miras âyetinden önce nâzil olduğu hususunda müfessirlerin icmâ ettiğini belirtmiş ve el-Bakara, 2/180 âyetinin en-Nisa, 4/11 âyeti tarafından mensuh olmuş olma ihtimalini daha kuvvetli bulmaktadır. *Hidâye*'sinde de el-Bakara, 2/180 âyetinin mensuh olma ihtimalini zikretmeden direk en-Nisa, 4/11 âyeti tarafından mensuh olduğunu kabul etmektedir. Mekkî, Ebû'l-Ferec'in el-Bakara, 2/180 âyetinin vasiyet hadisiyle neshe uğradığına dair cevaz verdiğini aktarır. Burada dikkat edilmesi gereken husus *İzâh*'ta geçen Ebû'l-Ferec künyeli kimse hicri 330 veya 331 tarihinde vefat etmiş olan ve asıl adı Ömer b. Muhammed b. Abdullah'tır. Bu kimsenin hicri beşyüzlerde doğan Ebû'l-Ferec ile karıştırılmaması gerekir. (Mekkî, *İzâh*, ss. 78-79, 142; Mekkî, *Hidâye*, s. 575)

Ebû'l-Ferec, el-Bakara, 2/180 âyetinde geçen k-t-b kavramı vucubiyet ifade ettiğini; bu sebeple ebeveyne ve yakın akrabaya vasiyetin vacip olacağına delalet ettiğini ifade etmektedir. Âlimlerin ebeveyne ve miras alan yakın akrabaya vasiyetin vucubiyetin kaldırıldığına ittifak ettiğini aktaran Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'ân ve Mensûhihi* adlı eserinde el-Bakara, 2/180 âyetinin en-Nisa, 4/11 âyetiyle mi yoksa vasiyet hadisiyle mi mensûh olduğunu bildirmemektedir. Ebû'l-Ferec'in vasiyet âyetinin en-Nisa, 4/11 âyetiyle mi yoksa en-Nisa, 4/5 âyetiyle mi nesih olduğunu tespit edemedik. *Zâdu'l-Mesir* adlı eserinde Hz. İbn Ömer'e dayandırarak el-Bakara, 2/180 âyetinin en-Nisa, 4/5 âyetiyle mensûh olduğunu aktarmaktadır. (Mekkî, *İzâh*, ss. 78-79; Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'ân*, ss. 219-229; Ebû'l-Ferec, *Zâdu'l-Mesir*, 1/139)

Her iki müellif de ahad haber seviyesinde olan vasiyet hadisinin el-Bakara, 2/180 âyetini neshetmediği konusunda mutabıktır. Âyetin âyeti neshi kabilinden olan bu konuda Mekki, vasiyet âyetinin en-Nisâ, 4/11 ile nesh olduğunu benimserken Ebû'l-Ferec ise en-Nisâ, 4/5 âyeti ile neshettiğini düşünmektedirler ama Ebû'l-Ferec'in vasiyet âyetinin mensûh olması ve hadisin âyeti neshedemediği konularında düşüncesi belli iken hangi âyetin nâsih olduğu konusunda kararsız kalmıştır.

3.8. İçkinin yasaklanması

Kur'ân'ın yasakladığı şeylerden bir tanesi de içkidir. İçkinin haram olması konusunda Rabbimiz, Kur'ân'da farklı zamanlarda nâzil etmiş olduğu âyetlerle onu zamana yaymıştır. İlahi terbiye metodu olan tedricilikle Rabbimiz, içkiyi bir anda haram kılmak yerine birazdan bahsedeceğimiz üç

âyetle peyderpey yasaklamıştır. Neshin tedriciliğini ifade eden örneklerin başında içkinin yasaklanma süreci gelmektedir. İçkinin yasaklanması hakkında el-Bakara, 2/219; en-Nisa, 4/43; el-Mâide, 5/90 ve en-Nahl, 16/67 âyetlerinin incelenmesi gerekir. İçkiden ilk defa Mekkî olan en-Nahl 16/67 "*Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki hem de güzel bir rızık edirsiniz*" âyetinde içkinin helal olduğunu düşünenler onu nesh konusuna dâhil etmişlerdir. Ama âyetin muhtevası helal ve haram olan rızık bir arada zikretmekten başka bir şey değildir. Üstelik içkinin haramlığını ifade etmeyen bu âyetin nüzulünden sonra sahabe de içki içmeyi bırakmamıştır. Çünkü âyet sadece ellerinde mevcut olan meyvelerden içki elde edildiğinden bahsetmektedir. (Taberî, 17/241-243; Nesefî, 1/126) Mekkî ve Ebû'l-Ferec en-Nahl, 16/67 âyetinin mensûh olmasını gerektirecek bir şeyin bulunmadığını ifade etmektedirler. Çünkü âyet bir durumdan haber vermektedir. Haber ifade eden âyetin de neshe konu olması caiz değildir. (Mekkî, *İzâh*, ss. 331-333; Mekkî, *Hidâye*, ss. 4032-4033; Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'ân*, ss. 491-494; Ebû'l-Ferec, *Zâdu'l-Mesir*, 2/568-569)

İçkinin haram kılınma sürecinden ilk defa el-Bakara, 2/219 âyeti bahsetmektedir. Bu âyet, muvâfakâtî Ömer âyetlerindedir. Hz. Ömer, bir gün Hz. Peygamber'e gelip şöyle dedi: "*Ya Resulallah: İçkinin haram olması için hükümde bulunsan; çünkü içki aklı giderir ve malı yok eder.*" Bunun üzerine "*Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: "Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür"* âyeti nâzil oldu. Bu âyette içkinin haram olduğunun bildirilmemesi sebebiyle sahabelerden kimisi içki içmeyi terk eder kimisi de içmeyi sürdürür. Çünkü âyet, içkinin zararının fazla olduğunu fakat yararının da olduğunu bildirmektedir. (Taberî, 10/568; Nesefî, 1/126; Mekkî, *Hidâye*, ss. 718-719) Mekkî, Allah'ın el-Bakara, 2/219 âyetiyle içkinin i-s-m olduğunu bildirmekle el-A'râf, 7/33 âyetinde de haram hükmünü ifade etmek için aynı kavramın kullanılmasıyla aslında içkiden bahseden ilk âyetle içkinin haram olması Hz. Peygamber'e ve sahabelere bildirilmiş olduğuna kanaat eder. Bundan da anlaşılacağı üzere i-s-m kavramının kapsamına giren içki artık haram hükmünü ifade etmektedir. Ancak bu âyet, her ne kadar haram hükmünü ifade etse de el-Mâide, 5/90 âyetinin nuzülüyle mensûh olmuştur. Mekkî'nin i-s-m kavramına haram hükmünü verip sahabelerin de bu hükmün olmasına rağmen içki içmeye devam etmeleri anlaşılabilir bir durum değildir. Ayrıca içkinin haram olmasını ifade eden el-Bakara, 2/219 âyetin aynı hükmü bildiren el-Mâide, 5/90 ile niçin neshe medar olsun? Ebû'l-Ferec ise el-Bakara, 2/219 âyetinden hem içkinin zemmedilmesine ve haram kılınmasına hem de içkinin sağlık açısından zararlı olduğunu haber vermesi anlamlarına gelebileceğini kabul eder. İçkinin zemmedilmesi ve haram olması durumunda el-Bakara, 2/219 âyetinin mensûh olduğu ve Allah'ın içkinin zararının faydasından daha çok olduğuna dair haber vermesi durumda ise neshten bahsedilemeyecektir. Çünkü haberler neshe uğramaz. (Mekkî, *İzâh*, ss. 166-168; Mekkî, *Hidâye*, s. 718; Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'ân*, ss. 272-273; Ebû'l-Ferec, *Zâdu'l-Mesir*, 1/184-185)

İçkinin haram kılınması sürecinde bahse konu olan diğer ayette en-Nisa, 4/43'tür. Bu âyetin sebebi nüzulüne göre içlerinde Hz. Abdurrahman b. Avf'ın da bulunduğu bir grup sahabe bir araya gelirler, içki içerler ve sarhoş olurlar. Namaz vakti girince Hz. Abdurrahman orada bulunanlara namaz kıldırır. Namazda Kâfirun suresini yanlış okuması sebebiyle "*Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın*" âyet nâzil olur. Her ne kadar bu âyette içkinin haram olduğuna dair bir hüküm olmasa da içki içenlerin sayısında azalma olur. İçki içmek isteyen de namaz kılınacağı zamanlarda sarhoş olmamaya dikkat eder. (Taberî, 10/564; Nesefî, 1/126; Mekkî, *Hidâye*, s. 1338) Mekkî ve Ebû'l-Ferec'e göre en-Nisa, 4/43 âyetiyle Allah'ın kişinin sarhoş olduğu halde namaza yaklaşmasını haram kıldığını, âyetin hitabından içkinin namaz vakitleri dışında içilmesinin caiz olduğu ve bu hitaptan anlaşılan hükmün de bir âyet gibi nass olduğunu söylemektedirler. Bu hitabın el-Mâide, 5/90 âyetinin nâzil olmasıyla neshe uğradığını benimsemektedirler. (Mekkî, *İzâh*, ss. 227-229; Ebû'l-Ferec, *Nâsihi'l-Kur'ân*, ss. 372-374; Ebû'l-Ferec, *Zâdu'l-Mesir*, 1/408-409, 581-582)

İçkinin haram kılınmasından bahseden el-Mâide, 5/90 âyeti ile içkinin artık kesin olarak haram olduğu ifade edilmiştir. Allah, "*Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytan işi birer pisliktir*" buyurarak içkinin haram olmasına mani olacak ihtimal ve düşünceleri ortadan kaldırmaktadır. Her iki müellifimiz de cumhurun bu âyetle içkinin ebediyen haram olduğuna dair verdiği hükmü benimsemektedirler. Hz. Peygamber'in vefatından beri

bu âyet ışığında içki içen her Müslümana had cezası uygulanmış ve had cezası hususunda da bir tedricilik uygulanmamıştır. (Taberî, 10/564; Neseî, 1/126)

Mekkî ve Ebû'l-Ferece'e göre en-Nahl, 16/67 âyetinin haber ifade etmesi sebebiyle neshe konu olması mümkün değildir. El-Bakara, 2/219 âyetinde geçen i-s-m kavramının hem harama işaret ettiğini hem de el-Mâide, 5/90 âyetiyle mensûh olduğunu söyleyen Mekkî, bu iddiasında çelişkiye düşmüştür. Çünkü sonraki âyetler haramlığın anlaşılmadığı durumları detaylandırmaktadır. Ebû'l-Ferece ise el-Bakara, 2/219 ayetinin hem haramlık hem de haber anlamını ihtiva ettiğini söyleyerek tercihte bulunmadığını söylemenin yanı sıra bu âyetin mensûh olduğunu da kabul etmektedir. Her iki müfessir de el-Mâide,5/90 âyetinin nâsîh, el-Bakara, 2/219 ve en-Nisa, 4/43 âyetlerinin mensûh olduğunu kabul etmektedirler.

3.9.Mekkî'ye göre nesih şeması

Nâsîh (23 âyet)		Mensûh (35 âyet)
1.	El-Bakara, 2/224, el-Mâide, 5/89 ve en-Nûr, 24/22	En-Nahl, 16/91
2.	El-Bakara, 2/234	El-Bakara, 2/240
3.	El-Bakara, 2/144	Burada mensûh olan âyet olmayıp âyet kabilinden sayılmış ilahi emirdir. Mekkî, ilahi emri sünnet kabilinden saymaktadır.
4.	En-Nisa, 4/11	El-Bakara, 2/180
5.	El-Mâide, 5/90, 91	En-Nisa, 4/43
6.	El-Enfâl, 8/41	El-Mümtehine, 60/11
7.	El-Enfâl, 8/66	El-Enfâl, 8/65
8.	El-Bakara, 2/193, 216; et-Tevbe, 9/5, 29, 73, 36; el-Enfâl, 8/39; et-Tahrîm, 66/9 ve	El-Bakara, 2/103, 190, 191, 217, 250; en-Nisa, 4/63, 81, 90; el-Mâide, 5/2, 99; el-En'âm, 6/66, 70, 107; el-A'râf, 7/180, 199; el-Enfâl, 8/61; Yûnus, 10/41, el-Hicr, 15/85, el-Furkân, 25/63, ez-Zümer, 39/53, ez-Zuhrûf, 43/89; Kâf, 50/45; ez-Zâriyât, 51/54; en-Necm, 53/29 ve el-Müzzemmil, 73/10
9.	Et-Tevbe, 9/112	Et-Tevbe, 9/41
10.	El-Ahzâb, 33/53	El-Ahzâb, 33/49
11.	El-Mücâdele, 58/13	El-Mücâdele, 58/12
12.	El-Müzzemmil, 73/20; el-İsra, 17/79	El-Müzzemmil, 73/20

Sanur, R. (2022). *Mekkî b. Ebî Talîb ve Ebû'l-Ferec Ibnu'l-Cevzî'ye göre nesih problemi.*

3.10.Ebû'l-ferec'e göre nesih şeması

Nâsîh (13 âyet)		Mensûh (26 âyet)
1.	El-Bakara, 2/144	El-Bakara, 2/115
2.	El-Bakara, 2/234	El-Bakara, 2/240
3.	El-Bakara, 2/185	El-Bakara, 2/184
4.	En-Nisa, 4/5	El-Bakara, 2/180
5.	El-Mâide, 5/90, 91	En-Nisa, 4/43
6.	El-Enfâl, 8/65	El-Enfâl, 8/64
7.	El-Enfâl, 8/75	El-Enfâl, 8/72
8.	Et-Tevbe, 9/5	El-Bakara, 2/217; en-Nisa, 4/63, 81, 90, 91; el-Mâide, 5/2; el-En'âm, 6/68, 106; el-Hicr, 15/85, 94; es-Secde, 32/30; ez-Zuhrûf, 43/89; Kâf, 50/45; el-Mümtehine, 60/11.
9.	En-Nûr, 24/2	En-Nisa, 4/15, 16
10.	En-Nûr, 24/32	En-Nûr, 24/3
11.	El-Mücadele, 58/13	El-Mücadele, 58/12
12.	El-Müzzemmil, 73/20	El-Müzzemmil, 73/13

4. Sonuç

İnsanoğlu her zaman Allah tarafından vahiy aracılığıyla ilahi emirlerden haberdar edilmiştir. Kur'an-ı Kerim önceki semavi kitaplardan farklı olarak peyder pey nâzil olması onu, diğer kitaplardan farklı kılarken nuzül aşamasında bildirilen hükmün takyide, tahsise, tebyine veya neshe uğraması bir gereklilik olarak görülmüştür. Klasik dönemde hâkim olan düşünce, Kur'an'ın peyder pey indirilmesine binaen nesih problemi bir gereklilik olarak görülmüştür. Çağdaş dönemde ise âyetler arasında meydana gelecek olan neshle ümmet nebevi metod olan tedricilik yönteminden mahrum bırakılması olarak görülmüştür. Ayrıca çağdaş dönem düşünürleri neshin âyetler arasında tenakuz olduğu vehmine sevk etmesi sebebiyle âyetler arası değil de şeriatler arasında gerçekleşeceği kanaati hâsıl olmuştur. Nesih meselesine dair yapılacak her çalışma aslında tefsir, hadis, fıkıh ve kelam ilimlerini de ilgilendirir. Neshin sadece bir ilim dalına göre ele alınması çalışmanın eksik olmasına sebebiyet verir. Bu sebeple nesih hakkında yapılacak herhangi bir çalışmanın bu dört ilim dalından istifade ederek bütüncül bir yaklaşımla izah edilmeye ihtiyacı vardır. Neshin âyetler arasında olmadığına inanan veya inanmayan kimselere rencide edici bir şekilde yaklaşılması gerekir. Çünkü neshin âyetler arasında olmadığını savunan Ebû Müslim'in tekfire maruz kalmadığı ve nesih probleminin akâid meselesi olarak görülmediği anlaşılmaktadır. Hükümlerde asıl olanın muhkem olmasıdır. Fakat Müttekaddimun ulemanın neshe geniş bir tanım yüklemesi sebebiyle Mütteahhirun neredeyse "hükümlerde asıl olan

mensûh olmasıdır” kanısına kapılmıştır. Mekkî ve Ebû'l-Ferec mensûh addedilen birçok âyetin ya haber ifade ettiğini ya tahsise uğradığını ya da farklı bir konuyla ilgili olduğunu ortaya koymakla Müttekaddiminun düşüncesini ortaya koymaya çalışmaktadırlar.

Mekkî ve Ebû'l-Ferec neshin kökeni hakkında ittifak etmelerine karşın ıstılahi manada farklılık söz konusu olmaktadır. Mekkî neshi ıstılahi olarak müddetin beyanı üzerinden izah etmeye çalışırken Ebû'l-Ferec ise teklifi hükmün kaldırılması yönüyle izahatta bulunmaktadır. Neshe delil olarak getirilen el-Bakara, 2/106; en-Nahl, 16/101 ve er-Ra'd, 13/39 âyetlerinin neshe delil olmasında aynı fikri paylaşmaktadırlar. Mekkî ve Ebû'l-Ferec neshle alakası olmayan âyetlerin nâsih-mensûh olarak dile getirilmesini yadırgamakla birlikte bunu yapanları hataya düşmekle ve konuyu iyi anlamamakla itham etmektedirler. Kur'ân'da asıl olanın muhkemlik olup neshe konu olan âyetlerin sebebi nüzulüne, âmm-tahsis ilişkisine, haber ifade edip etmemesine sık sık dikkat çekmektedirler. Neshin bedâ olduğunu savunan kimselerin yanlıya düştüklerini ve Allah'a noksanlık isnad ettiklerini söylemektedirler. Bedâ'nın Yahudiler tarafından dile getirilmesi kendilerinden bir peygamberin gelmeyeceğini anladıkları döneme rastlaması manidardır. Hz. Ömer'in recm rivâyeti ve Hz. Aişe'nin on emme rivâyetinin Kur'ân'a yazılmayışını İcma'nın engel olması olarak açıklamaları bu rivâyetlerin Kur'ân âyetlerinden olmadığı kanısına vardıklarını göstermektedir. Mekkî ve Ebû'l-Ferec âyetler arasında neshin olacağı hususunda aynı fikre sahiptirler. Ancak Mekkî, kıblenin tahvili konusunda âyetler arasındaki nesih değil de âyetin ilahi emri neshetmesi olarak kabul etmesiyle âyetler arası nesih prensibine aykırı davranmaktadır. Mekkî ve Ebû'l-Ferec'e göre mensûh olan âyetlerin sayısı hususunda farklı sayılar zikretmektedirler. El-Bakara, 2/184; 2/240; en-Nisa, 4/43; el-Enfâl, 8/64; el-Mücâdele, 58/12; el-Müzzemmil, 73/13 âyetlerinin mensûh olması hususunda aynı düşüncüyü paylaşmaktadırlar. Her iki müellif de seyf âyetini nâsih kabul ederek birçok âyeti mensûh saymaktadırlar. Ebû'l-Ferec sadece seyf âyetine dayanarak yüz yirmi dört âyeti mensûh sayanları eleştirirse de kendisi on üç âyeti seyf âyetiyle mensûh kabul etmektedir.

Temel İslam Bilimleri içerisinde bulunan Tefsir ilmi, salt nakilden ibaret olmadığı gibi salt dirayetten de ibaret değildir. Tefsir çalışmalarında birçok konuda gerektiği gibi nesih meselesinde de bu tavrın takınılması gerekir. Bu sebebe istinaden bir hükmün neshe uğrayıp uğramadığını savunan kimsenin iddiasını sahih nakli bir delille desteklemesi gerekir. Delile dayanmayan her iddia geçersizdir. Hâlbuki nesih meselesi hakkında yazılan erken dönem eserlerini ele aldığımız vakit sanki bir hadis kitabını mütalaa ettiğimiz düşüncesine kapılırız. Erken dönem eserleri neshe uğrayan hüküm için nakli delil bulma uğraşındayken, maalesef bazı çağdaş dönem yazarlarının iddialarını sadece akli çıkarımlarla desteklemeye çalışması son derece yanlış bir tutumdur. Erken dönemde kaleme alınmış bir eserde geçen her nakil de cerh ve ta'dile tabi tutulmadan da kabul görmemesi gerekir. Yapılan rivâyetlere peşin kabulde yaklaşılmalıdır.

Haber ifade edilen nasların neshle bir alakası olmamasına rağmen ilintiliymiş gibi göstermek yanlıştır. Seyf âyetiyle irtibatlandırılmaya çalışılan âyetlerin sebebi nüzulü sebebiyle irtibatı bulunmamaktadır. Her iki düşünür de bağlı oldukları ekole sadık kalarak hareket etmeye çalışmışlardır. Fakat bazen prensiplerine aykırı şekilde hareket ettikleri de görülmüştür. İki düşünür de aktarılan her rivâyeti dayanak yaparak neshe yaklaşılması gerektiğini aktarırlar. Çalışmamızda tespit edebildiğimiz kadarıyla Mekkî'nin nâsih olarak gördüğü yirmi üç âyet ve mensûh olarak gördüğü otuz beş âyet bulunmaktadır. Ebû'l-Ferec'in ise nâsih saydığı on üç âyet ve mensûh saydığı ise yirmi altı âyet bulunmaktadır.

5. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirini gerçekleştirilmemiştir.

Makale, 2018 yılı öncesi yüksek lisans tez çalışmamda kullanılan verilerden üretilmiştir.

Sanur, R. (2022). *Mekkî b. Ebî Talîb ve Ebû'l-Ferec Ibnu'l-Cevzî'ye göre nesih problemi*.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

6. Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmamda, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

7. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdulvahhâb, Hasan Hüseyinî (1990). *Kitâbu'l-umûr fi'l-musannefâti ve'l-müellifîne et-tunûsiyyîn*. Beyrût. Dâru'l-Ğarbi'l-İslamiyyîn.
- Altıkulaç, T. (2003). Mekkî b. ebî talib. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde. (1. Baskı, Cilt 28, ss. 575-576).
- Bağdadî, İsmail b. Muhammed Emin b. Mir Selim el-Babânî. (t.y.). *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellefîn ve esrâru'l-müellifîn*. Beyrût. Dâru İhya et-Turâsi.
- Beyzâvî, Nasiruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer. (H. 1418). *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*. Beyrût. Dâru İhya el-Turasi.
- Cerrahoğlu, İ. (2016). *Tefsir usulü*. Ankara. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. (2005). *es-Sihâh tâcu'l-luğâ ve sihâhu'l-arab*. Beyrût. Müessesetü'r-Risale.
- Çelebî, K. (t.y.). *Keşfu'z-zunun an esmâi'l-kitâbi ve'l-funûni*. Bağdâd. Mektebetu Müsennâ.
- Çetin, A. (2006). Nesih. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (1. Baskı, Cilt 32, ss. 579-581).
- Demirci, M. (2015). *Tefsir usulü*. İstanbul. İfav Yayınları.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdurrahim. (1986). *el-Fevzu'l-kebîr fi usuli't-tefsir*. Kahire. Daru's-Sahva.
- Ebû'l-Ferec, Cemâluddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnu'l-Cevzî. (2003). *Nâsihi'l-kur'ân ve mensûhihi*. Medine. İmâdetü'l-İlmi'l-Bahsi.
- Ebû'l-Ferec, Cemâluddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnu'l-Cevzî. (H. 1412). *Zâdu'l-mesir fi ilmi't-tefsir*. Beyrût. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiye.
- Erbaş, M., & Eren, C. (2012). *Kur'ân ilimleri ve istılahları*. Ebru Yayınları.

- Firuzabâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub. (2005). *Kâmûsu'l-muhit*. Beyrût. Müessesetü'r-Risale.
- Hamevî, Şihabuddin Ebû Abdullah Yakut b. Abdullah er-Rumî. (1993). *İrşâdu'l-erib ila marifeti'l-edib*. (Thk: İhsan Abbas). Beyrût. Dâru'l-Ġarbi'l-İslami.
- İbn Hallikan, Ebû Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed. (t.y.). *Vefayâtü'l-âyân ve enbeü ebnâi'z-zamân*. (Thk: İhsan Abbas). Beyrût. Dâru's-Sadır.
- İbn Hibbân, M. (1988). *el-İhsân fî takrîbi sahihi ibn hibbân*. Beyrût. Müessesetü'r-Risale.
- İbn İmâd, Şihabuddin Ebî'l-Felâh Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed el-Akrî el-Hanbelî ed-Dimeşkî. (t.y.). *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. Beyrût-Dimeşk. Dâru İbn Kesir.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer el-Kuraşî el-Basrî. (1986). *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Dâru'l-Fikir.
- İbn Manzûr, Ebû'l Fadl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensarî. (H. 1414). *Lisânu'l-arab*. Beyrût. Dâru's-Sadr.
- İbnu'l-Cezerî, Şemsuddin Ebû'l-Hayr; Muhammed b. Muhammed b. Yusuf. (H. 1351). *Ġâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*. Mektebetu İbn Teymiyye.
- İlhan, A. (1992). Bedâ. Ankara. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (1. Baskı, Cilt 5, ss. 290-291).
- İsfehânî, Ebû'l Kasım Hüseyin b. Muhammed. (H. 1412). *el-Müfredât fî ġaribi'l kur'ân*. Dimeşk. Dâru'l-Kalem.
- Mekkî, Ebû Muhammed b. Ebi Talib el-Kaysi. (t.y.). *el-Hidâye ila bulûġu'n-nihâye*. Câmietu's-Şârîka.
- Mekkî, Ebû Muhammed b. Ebi Talib el-Kaysi. (t.y.). *el-İzâh li nâsihi'l-kur'ân ve mensûhihi*. Cidde. Dâru'l-Menâre.
- Mekkî, Ebû Muhammed b. Ebi Talib el-Kaysi. (t.y.). *el-Keşfu an vucûhi'l-kiraâti's-seb'ati*. Cidde. Dâru'l-Menâre.
- Nehhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Murâdî. (H. 1408). *en-Nâsihu ve'l-mensûh*. Kuveyt. Mektebetü Felah.
- Nesefî, Ebû'l-Berakât Abdullah b. Ahmet. (2012). *Medârikü'l tenzil ve hakâiku't-te'vil*. İstanbul. Yasin Yayınevi.
- Özel, A. (2002). Kible. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (1. Baskı, Cilt 25, ss. 365-368).
- Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin et-Teymî. (1997). *el-Mahsul*. (Thk: Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alavânî). Müessesetü'r-Risâle.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir. (1978). *el-İtkân fî ulumi'l-kur'ân*. el-Hey'etü'l-Mısriyye.

Sanur, R. (2022). *Mekki b. Ebi Talib ve Ebü'l-Ferec Ibnu'l-Cevzi'ye göre nesih problemi.*

Şahin, İ. (2016). Tefsir ilminin kaynakları açısından ibn nedim'in el-fihrist adlı eseri. *Ekev Akademi Dergisi*. 67, 150-151.

Şâtübî, Ebû İshak İbrahim b. Musa. (2004). *el-Muvâfakat fi usuli's-şeriatı*. (Thk: Abdullah Drâz). Lübnân. Dâru'l- Kutubu'l-İlmiye.

Şerif Cürcânî, Ali b. Muhammed. (1983). *et-Tarifât*. Lübnan. Dâru'l- Kutubu'l-İlmiye.

Taberî, İbn Cerir. (H. 1405). *Câmi'u'l-beyân an te'vili âyi'l-kur'ân*. Beyrût. Dâru'l-Fikr.

Yavuz, Y. Ş., & Avcı, C. (1999). İbnü'l-cevzi, ebü'l-ferec. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (1. Baskı, Cilt 20, ss. 543-549).

Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmet b. Osman b. Kaymaz. (1985). *Siyeri â'lamu'n-nübelâ*. Thk: Şuayib Arnavûdî. Müessetü'r-Risâle.

Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmet b. Osman b. Kaymaz. (1997). *Marifetü'l-kurrâi'l-kibâr ala't-tabâkâti ve'l-a'sâri*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.